

Emlékek zamatos lajstroma

Jámborné Balog Tünde:
Odette vendégei.
Szakácskönyvféle régi
és újabb történetekkel,
Széphalom Könyvműhely,
Budapest, 2011.

Egyre elfogadottabb, hovatovább divat a gasztronómiát a kultúra részének tekinteni, története kultúrtörténetté vált, annál is inkább, mivel egyre jobban felismerjük veszteségeinket, az elfeledett étek és eltűnt alapanyagok, a visszahozhatatlan ízek értékét. Jámborné Balog Tünde novellagyűjteménye szintén zamatok, étek, receptek apropóján született történeteket foglal egybe, ám a *Szakácskönyvféle* alcím megtévesztő: talán mert nő, asszony a kötet szerzője. Az alföldi író azonban nem áll be a ma oly közkedvelt gasztroirodalom művelői sorába, elsősorban a család- és kollektív emlékezet darabjait eleveníti fel egy-egy éték ürügyén. Konyhája amúgy sem a hedonizmus fellegrája, és nem kap főszerepet az élvezet, az elérhetetlen íz utáni sóvárgás sem – Szindbád efféle sóhajait asszonyi bölcsességgel hallgatja és teszi félre –, hanem az elkészítés örök felelőssége és öröme, talán éppen a munka gyümölcse kap itt erős hangsúlyt. Az asztal, a rádli, a konyhakredenc éppoly nagy jelentőséggel bírnak, mint a hozzávalók, azoknak hihetetlen változatossága, a piac mesés világa és a sütés-főzés gyakorlati szépsége. Konyhájának állandó vendégei személyes családtörténetének vissza-visszatérő asszonyalakjai, sőt az öregedő Szindbád is elüldögél az asztal mellett, miközben sülnék a keszegek, készül a rácponty. A vén hajós férfimódra kommentálja a főzést, dohog a jelen sivárságán, és visszasírja a régi aranykort.

A jól szerkesztett, szépen tagolt kötet bárhol felüthető, Jámborné Balog Tünde stílusa pusztán a szavak íze miatt is rabul ejt, az ember legszívesebben beleharapna, de legalábbis hangosan ismételné a gyönyörű mondatokat. Amikor azt írja édesanyja gyermekkorának bőségéről: „frissen pörkölt gyarmatkává illata terjengett az üzletek körül”, a gyarmatkává nem a presszók tömény, csersavízű mokróját, vagy a reggeli kávéfőzés kapkodását, az apró konyhákba rekedt füstös szagot idézi meg, hanem asszociációk egész hadát kelti életre, egzotikus, színes világok illatát, életteli zaját, párás, trópusi levegőt, forróságtól vibráló láthatárt, vitorlást a vakító délszaki fényben. És

ebben az egy szóban, „gyarmati” benne egy letűnt kor, s vele a fájdalom, az elmúlás, a tűnő idő visszahozhatatlansága. Jámborné a múltandóságtól ment, a feledés megsemmisülése előtt ébreszt fel, idéz meg rég voltakat, felsorolásainak nyelvi szépsége, amely ennek a

visszaidézésének szertartása a kötet legnagyobb erénye. Egykor kipecázott, sparhelteken megsütött halakból egyszerre tizenhárom tud elősorolni, csak a babféléből, a kultikus bableves alapanyagaiból tizet, fákát ír le találó jelzőkkel együtt, majd Szindbád ihleti a leggyönyörűbb mondatokat a szavak erejéről, szabadversre emlékeztető összeölelkező fogalmakkal, l-lek mollra hangolt dallamával: „*Szóló spárga*, mondá Szindbád, és hangja muzsikál, mint őszi estéken a hídlábnak ütköző hullámok loccsanása. *Juhgomolya. Liptói. Lépesmész. Batul. Aranygranett. Bóralma. Hízott kappan. Süldő. Párhagyma. Lacipecsenye. Oltástúró. Kecskecsöcsű. Naposcsibe. Kelvirág. Galambfiak. Szilvalekvár. Írós vaj.* A szavak nagyot csobbannak, és egyre táguló körökben mozgatták meg emlékeimet...”

Az idő változásai az *Odette vendégeiben* a leegyszerűsödés, a pusztulás lassú mótelyét hozzák magukkal. *Panta rhei*, az első fejezetcím mintegy gyors felütésként éppen a változás-hanyatlás összefüggését tematizálja: az ételek, ízek, természet kínálta bőség és változatosság úgy tűnnek el életünkben, mint egykor használt szavaink, a nyelv rugalmassága, a kifejezésformák sokasága. Jámborné Balog Tünde számára szorosan összekapcsolódik e kettő: az étek mint testi táplálék, s a szavak mint a szellem és lélek táplálékai. Minden, amit felidéz, a felejtés elleni harc egy-egy állomása, ételek, ízek, illatok, zamatok, szavak csengése mind arra szolgál, hogy az örökkévalóságba lépjenek át, mint archivált emlékek, mint rég letűnt korok átlényegítése. Az *Odette vendégeinek* központi témája az emlék, amely a felidézéssel, a varázslatszerű megidézéssel értékesebbé válik, mint maga az egykori élmény. Egy kivételesen nem kulináris ihletésű novella, a *Csak a város* fogalmazza meg mindezt a legszebben: a fausti kérdést a pillanat nagyszerűségéről továbbgondolja, és eljut oda, hogy az élmény az emlékezés

sóvárgásában nő naggyá. A „békebeli idők” kapnak fő hangsúlyt, az idealisztikus bőség és boldogság toposzát idézik meg, mintha a szerző tudatosan keresné azt az általa meg nem élt, de családi történetekben még elevenen megmaradt hőskort, polgári világot, amikor az étel éppúgy magán hordozta a lét tisztaságát, mint ahogy az életminőség, a közösségi lét, egyáltalán az emberi viszonyok is ezen a természetes tisztaságon és harmónián alapultak.

A hosszabb családtörténeti ihletésű novellák a Bácskától Erdélyig, majd a szülőföldre, Hódmezővásárhelyre, illetve a makói otthonba vezetnek, ám elég ahhoz egy egyszerű, kopott konyhai munkaeszköz, hogy megidézzen ősoket, szemünk elé varázsoljon rég tönkretett világokat. A *Rádlimesék* főszereplője a derelyevágó; ez az elmés kis tárgy egy nép történelmi sorsfordulónak tanúja; az elbeszélés egy remekbeszabott mondata izgalmas tágabb kontextusba helyezi a családtörténetet: „Valamikor kolozsvári dédanyámé volt, tőle nagyanyám, aztán anyám örökölte, és a rádli mindenhová hűségesen követette asszonyait. Bejárta velük a tágas, majd a szűkre szabott ország sok zegét-zugát – *világnagy rádli kellett a nyirbáláshoz, nem tudom, hogy fért el abban a fránya Trianon-kastélyban...*” (kiemelés tőlem – JKGY)

A *Csip-csup történetek* rövidebb lélegzetű darabjai legszebb példái annak, hogy egy-egy apróság mennyi fontos emléket idézhet fel, s csak néha szűrkiül meg az idealisztikus kép, amikor a háborús ínség, a félelem pillanatai jelenítődnek meg, noha mindig humor és bölcs derű fűszerezi az egykor megélt leírását. A *Cukor* a háborús melaszfőzés kudarcát meséli el, a *Narancs* a megszálló orosz katonákról megszegyenítően humánus, szépen poentírozott történet. A *Pirított gríz* szintén az orosz „felszabadítókhoz” fűződő emlékeket idézi fel, a *Só* viszont már a családtörténeten túlmutatva kultúrtörténetileg is széles körképet ad.

Jámborné Balog Tünde nagy háttérismerettel ágyazza bele a magyar kulináriát egy összmagyar kultúrtörténetbe. A *Megdöglött a nagy magkakas* vagy *A jó hús-leves legendája* kitűnő példái ennek a gazdag néprajzi, szellem- és gasztrotörténeti palettának. Szindbád megjelenése mindezt az irodalom kontextusába is beilleszti: a hajós nagy mesélőként idézi fel mindazt a régmúltból, amit érdemes felelgetni, stílusában hűen megalkotójához, Krúdyhoz.

A családtörténeti vonatkozású novellák itt-ott kilépnek a „szakácskönyvi” tematikából, gyönyörű történe-

teket olvashatunk az édesapa gyermekkorából, amikben felbukkan az egykori barát, akkor még makói diák, József Attila. A saját gyermekkor visszaidézi az orosz megszállás napjait, a *Pirított gríz* elsöprő humora ízes dél-alföldi tájszólást elevenít fel: „*Nahát, ezök félnek, lepődött meg nagyapa. Két nyomorult asszonytul, meg egy rozoga vénembertül? Vagy ettül a két kisgyerektül? Oszk ezök akarnak minket fölszabadítani? Inkább mögyszabadítani akarnak attül a kevéstül, amink van,* mondta nagymama, és eldugta a matrac alá nagyapa zsebóráját.” A délvidéki balladás hangulatú tragikomédiák és tragédiák mellett azért odatolakodik a múlt fájdalmas emléke: a *Tőtike* a krúdys hangulatú fiatalkori emlékek mellett visszaidézi Z, a férj börtönéveinek borzalmait, majd visszatér a jelenbe, ami szintén csupa kiábrándulást tartogat. A *Kőleves* újra Z, az egykori medikus, majd fiatal politikai fogoly raboskodásáról mesél: olyan helyszínek jelennek meg, mint a Gyorskocsi utca és Márianosztra. E két novella az édesapa történeteivel együtt túllép a krónikás és a kultúrtörténész buzgalmán, érezzük, személyessé vált történeteket idéz fel Jámborné Balog Tünde, tökéletesen azonosul szeretteinek emlékeivel, személyiségének nyomai mégis ott maradnak: a humor és ironia, a szép és jó szeretete, valamint az erkölcsi alapvetés igénye. Ebből a szemszögből válik érthetővé, miért teszi a novellákra az *Odette vendégei* ciklus a koronát. Első olvasatra talán kakukkozásnak tűnik a fejezet, hiszen kilépünk a Kárpát-medencéből, kikerülünk a család zárt közegéből és az idegen-lét megtapasztalása, a belgiumi élmények kerülnek terítékre. Csakhogy az *Odette vendégei* végül meghatóan szép hitvallássá válik szeretetről, a házastársi kapcsolat fontosságáról, az elválaszthatatlanságról, az évtizedekig megmaradó szerelem kötelékéről.

Az *Odette vendégei* fejezet másképp sem olvasható kizárólag úti élményként, egy belgiumi vendégeskedés beszámolójaként. A külföldi tartózkodás felszakít valamit az írónőben, ami arra készteti, hogy meghatározza helyét a világban, mondhatnánk, az identitás kérdéseit boncolgatja a maga bölcs, derűs, ön magát megmosolygó modorában. Odette, a gazdag valon nő és családja hetekig látta vendégül az írónőt és férjét, „minket, bizonytalan egzisztenciájú közép-európaiakat a vasfüggönyön túlról”. Bár odahaza a házaspár műveltsége és szellemi igényei folytán a szellemi elithez tartozik, ebben a környezetben egyszerre „barbárnak” tűnik, még a rebarbarát sem ismerik, ami vendéglátójuk számára szinte megbocsátha-

tatlan. Ez az a világ, ahol a magyarok „Európa nége-rei”, mert ahogy az író fogalmaz, „ránk volt írva a szégyenség és a másság”. Egy belgiumi piac sajtókiálata rádöbbsenti egy olyan rettentő igazságra, ami a háború alatt és után születettek generációjának élethosszig tartó keresztje: „Álltunk a sátonál, figyeltük a válogató Odette-et. Hol egyikre, hol másikra mutatott, azután ránk nézett, hogy melyiket szeretnénk. *Nem tudom*, ingattam a fejemet, *bármelyiket szívesen megesszük*. Igazából azonban azt szerettem volna mondani, vedd meg mind, mi valamennyi sajt ízére kíváncsiak vagyunk. Meg akarjuk kóstolni, fel akarjuk falni mindet, az összest, és még az se lenne elég a belsónket mardosó zsigeri éhség csillapítására. A génjeinkben hordjuk, és ettől semmilyen jóllakás nem tud megszabadítani.” Rokon ez az éhség azzal, amit József Attiláról jegyzett meg a családi krónika, csillapíthatatlan fizikai éhség és a „metafizikai éhség” kapcsolata, amit a fiatal zseni, „a mély V alakú ránccal” homlokán összekapcsolt egymással. A kelet-európai átok azonban nemcsak ebben mutatkozik meg: a *Galambidő*, a kötet egyik legértékesebb novellája az eltékozolt örökségről mesél, a múltó felszínesség oltárán elhamvad a hagyományt, a történelmi folyamatos-ságot szimbolizáló szörmesapka. Nagy nemzeti gyö-

kérvesszítésünkre asszociálunk, ugyanakkor becsülendő az a mértéktartás, amivel Jámborné nem magyarázza túl az eseményeket, meghagyja az olvasónak a nagyobb összefüggések felismerését, finom utalásai a hagyományra és a kisfiú büntudatára elegendő ahhoz, hogy a gondolat magját elvessek.

A *Bagolyasszonyka* az elveszett múlt fölötti fájdalom lírai hangú, drámaiságban kiteljesedett novellája. Vörös Irén odahagyja a régi házat és kertet, beköltözik a városba, de hogy maradjon valami a családi fészekből, megbízta a vadászt, hogy szedje össze neki a kert baglyait. A jóember félreérti a megbízást, s ugyan hozza mind egy szálíg a madarakat, ám nem úgy, mint Vörös Irén gondolta. Hanem holtan. A visszahozhatatlan, a „Pantha rhei” szólal meg az elbeszélésében, fájdalmasan erőteljes színekkel. És mégis, az elégia nem fordul mélabúba, a veszteség nem vált ki nyomott megkeseredést és kiábrándulást. Jámborné Balog Tünde írásaiban az elégia kéz a kézben jár a derűvel és életszeretettel, ösztönösen, mélyen fakadó asszonyi józansággal és gyakorlatiassággal kapcsolódik abba a jóba, amit maga körül talál. Ez a mindenén átütő melegség teszi őt a stiláris ízesség élvezetén túl egyedivé a kortárs magyar irodalomban.

Jakab-Köves Gyopárka

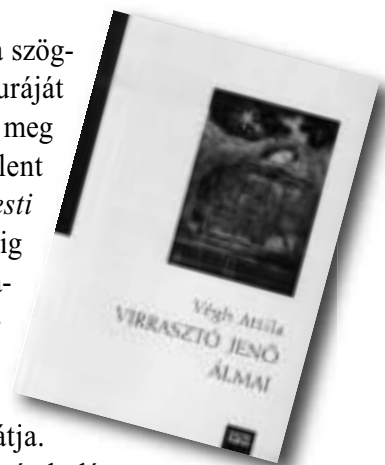
A költők esti lélekvándorlása

Végh Attila:
Virrasztó Jenő álmái,
Magyar Napló, 2012.

A *Virrasztó Jenő álmái* Végh Attila tizenhatodik kötete (amit e sorok írásakor követ a szerző legújabb esszéit magában foglaló tizenhetedik kötet). Végh Attilát – akit az idén József Attila-díjjal tüntettek ki – eddig mint költőt és filozófust ismertük, a *Virrasztó Jenő álmaiban* azonban prózairóként is bemutatkozik nekünk. A novellafüzér főhőse – mondanunk sem kell – Végh irodalmi alteregója. „Zarathustra és Esti Kornél véletlen találkozása Virrasztó Jenőben” – parafrázálja a fülszöveg Lautréamont híres mondatát. Ennél a találkozásnál ott volt Krúdy Szindbádja is, igaz, csak messziről, egy óbudai kis utca gázlámpája alól figyelt; fejét csóválva dörmögött valamit, majd sétatálcáját lendítve elballagott, olyan ember módjára, aki már semmin sem csodálkozik. És ott volt Pesti Kornél, elegáns hallgatásba burkolózva, szokott kiismerhe-

tetlen mosolyával szája szögletében. Az ő figuráját Prágai Tamás alkotta meg (néhány éve megjelent kötetének címe: *Pesti Kornél*), s amire eddig nem volt példa az irodalomban, Pesti felbukkan Végh Attila kötetének lapjain is, mint Virrasztó Jenő barátja. Íme, a költők esti lélekvándorlása.

Végh Attilánál ősszel indul az évszakok körhíntája. A négy ciklusra (*Ősz-Tél-Tavaszi-Nyár*) tagolt kötet nyitómondata: „Ősszel kezdődik minden” (*Prologus*). A *Nyár* ciklusban található a „halálnovellák” (*A macska elbúcsúzik, Hajmunka*). A nyári halálhír mindig megrendítőbb. „...aztán hírt kapott, hogy egy lány, akibe húsz évvel azelőtt kicsit szerelmes volt, meghalt autóbalesetben” (*A macska elbúcsúzik*). „Az elmúlt hét a halál hete volt” (*Hajmunka*). Esti Kornél megteremtője, Kosztolányi nem hitt a halál

tatlan. Ez az a világ, ahol a magyarok „Európa nége-rei”, mert ahogy az író fogalmaz, „ránk volt írva a szégyenség és a másság”. Egy belgiumi piac sajtókiálata rádöbbsenti egy olyan rettentő igazságra, ami a háború alatt és után születettek generációjának élethosszig tartó keresztje: „Álltunk a sátonál, figyeltük a válogató Odette-et. Hol egyikre, hol másikra mutatott, azután ránk nézett, hogy melyiket szeretnénk. *Nem tudom*, ingattam a fejemet, *bármelyiket szívesen megesszük*. Igazából azonban azt szerettem volna mondani, vedd meg mind, mi valamennyi sajt ízére kíváncsiak vagyunk. Meg akarjuk kóstolni, fel akarjuk falni mindet, az összest, és még az se lenne elég a belsónket mardosó zsigeri éhség csillapítására. A génjeinkben hordjuk, és ettől semmilyen jóllakás nem tud megszabadítani.” Rokon ez az éhség azzal, amit József Attiláról jegyzett meg a családi krónika, csillapíthatatlan fizikai éhség és a „metafizikai éhség” kapcsolata, amit a fiatal zseni, „a mély V alakú ránccal” homlokán összekapcsolt egymással. A kelet-európai átok azonban nemcsak ebben mutatkozik meg: a *Galambidő*, a kötet egyik legértékesebb novellája az eltékozolt örökségről mesél, a múltó felszínesség oltárán elhamvad a hagyományt, a történelmi folyamatos-ságot szimbolizáló szörmesapka. Nagy nemzeti gyö-

kérvessztésünkre asszociálunk, ugyanakkor becsülendő az a mértéktartás, amivel Jámborné nem magyarázza túl az eseményeket, meghagyja az olvasónak a nagyobb összefüggések felismerését, finom utalásai a hagyományra és a kisfiú büntudatára elegendő ahhoz, hogy a gondolat magját elvessek.

A *Bagolyasszonyka* az elveszett múlt fölötti fájdalom lírai hangú, drámaiságban kiteljesedett novellája. Vörös Irén odahagyja a régi házat és kertet, beköltözik a városba, de hogy maradjon valami a családi fészekből, megbízta a vadászt, hogy szedje össze neki a kert baglyait. A jóember félreérti a megbízást, s ugyan hozza mind egy szálíg a madarakat, ám nem úgy, mint Vörös Irén gondolta. Hanem holtan. A visszahozhatatlan, a „Pantha rhei” szólal meg az elbeszélésében, fájdalmasan erőteljes színekkel. És mégis, az elégia nem fordul mélabúba, a veszteség nem vált ki nyomott megkeseredést és kiábrándulást. Jámborné Balog Tünde írásaiban az elégia kéz a kézben jár a derűvel és életszeretettel, ösztönösen, mélyen fakadó asszonyi józansággal és gyakorlatiassággal kapcsolódik abba a jóba, amit maga körül talál. Ez a mindenén átütő melegség teszi őt a stiláris ízesség élvezetén túl egyedivé a kortárs magyar irodalomban.

Jakab-Köves Gyopárka

A költők esti lélekvándorlása

Végh Attila:
Virrasztó Jenő álmái,
Magyar Napló, 2012.

A *Virrasztó Jenő álmái* Végh Attila tizenhatodik kötete (amit e sorok írásakor követ a szerző legújabb esszéit magában foglaló tizenhetedik kötet). Végh Attilát – akit az idén József Attila-díjjal tüntettek ki – eddig mint költőt és filozófust ismertük, a *Virrasztó Jenő álmaiban* azonban prózairóként is bemutatkozik nekünk. A novellafüzér főhőse – mondanunk sem kell – Végh irodalmi alteregója. „Zarathustra és Esti Kornél véletlen találkozása Virrasztó Jenőben” – parafrázálja a fülszöveg Lautréamont híres mondatát. Ennél a találkozásnál ott volt Krúdy Szindbádja is, igaz, csak messziről, egy óbudai kis utca gázlámpája alól figyelt; fejét csóválva dörmögött valamit, majd sétatálcáját lendítve elballagott, olyan ember módjára, aki már semmin sem csodálkozik. És ott volt Pesti Kornél, elegáns hallgatásba burkolózva, szokott kiismerhe-

tetlen mosolyával szája szögletében. Az ő figuráját Prágai Tamás alkotta meg (néhány éve megjelent kötetének címe: *Pesti Kornél*), s amire eddig nem volt példa az irodalomban, Pesti felbukkan Végh Attila kötetének lapjain is, mint Virrasztó Jenő barátja. Íme, a költők esti lélekvándorlása.

Végh Attilánál ősszel indul az évszakok körhintája. A négy ciklusra (*Ősz-Tél-Tavaszi-Nyár*) tagolt kötet nyitómondata: „Ősszel kezdődik minden” (*Prologus*). A *Nyár* ciklusban található a „halálnovellák” (*A macska elbúcsúzik, Hajmunka*). A nyári halálhír mindig megrendítőbb. „...aztán hírt kapott, hogy egy lány, akibe húsz évvel azelőtt kicsit szerelmes volt, meghalt autóbalesetben” (*A macska elbúcsúzik*). „Az elmúlt hét a halál hete volt” (*Hajmunka*). Esti Kornél megteremtője, Kosztolányi nem hitt a halál

